NAVOIY OBRAZINING BADIIY KONSEPSIYASI: OYBEK ROMANIDAN ISAJON SULTON ROMANIGACHA

Abdusattorova Maftuna Bahodirovna[1]

[1]*Sharof Rashidov nomidagi aniq va tabiiy fanlarga ixtisoslashtirilgan maktab o'qituvchisi*

Annotatsiya. Tezisda Alisher Navoiy obrazi badiiy konsepsiyasining Oybekning "Navoiy" (1944) romanidan Isajon Sultonning "Alisher Navoiy" (2021) romanigacha bo'lgan evolyutsiyasi kuzatiladi. Oybek romanida ijtimoiy-gumanistik, Isajon Sulton romanida esa ma'naviy-axloqiy (komil inson) konsepsiya yetakchilik qilishi asoslanadi.

Kalit so'zlar: badiiy konsepsiya, Navoiy obrazi, tarixiy roman, komil inson, ijtimoiy-gumanistik talqin, psixologizm, adabiy evolyutsiya.

1. Kirish

Badiiy konsepsiya yozuvchining obraz orqali ifodalagan dunyoqarashi, inson va jamiyat haqidagi tasavvurlari tizimidir [3]. Navoiy obrazining badiiy konsepsiyasi o'zbek adabiyotida qariyb sakson yil davomida o'zgarib, boyib keldi: Oybek romanidan boshlangan talqin drama, kino, qissa va badialarda davom etib, mustaqillik davrida yangi mazmun kasb etdi. **Tezisning maqsadi** – obraz konsepsiyasining Oybek romanidan Isajon Sulton romanigacha bo'lgan o'zgarish yo'nalishini aniqlash.

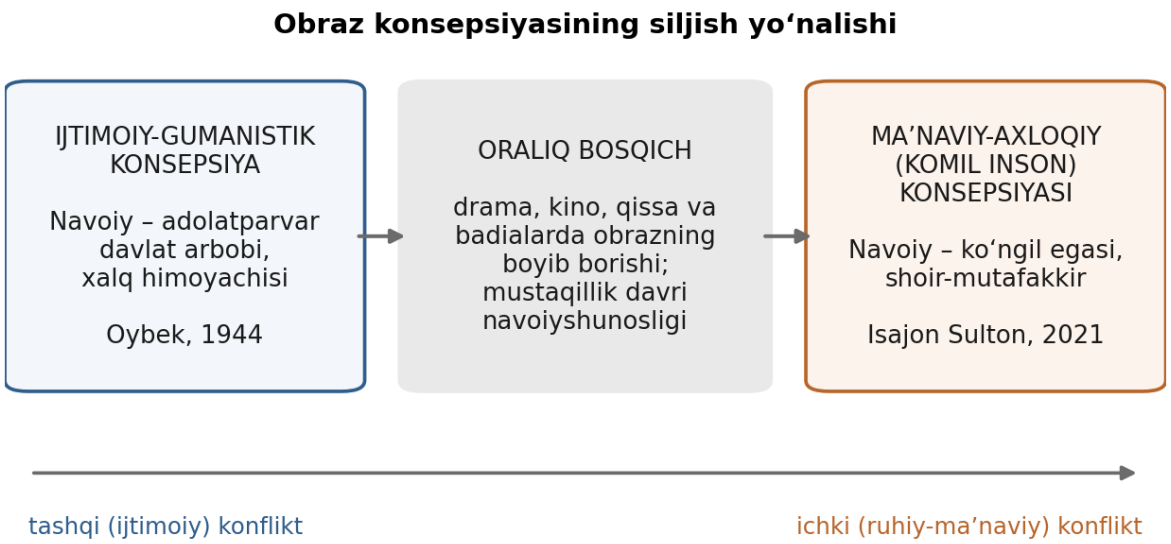
2. Metodlar

Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy va tizimli tahlil metodlari qo'llanildi. Konsepsiya besh parametr bo'yicha qiyoslandi: g'oyaviy markaz, qahramon maqomi, konflikt tipi, badiiy ideal va tasvir usuli.

3. Natijalar

Oybek romanida Navoiy obrazi ijtimoiy-gumanistik konsepsiya asosida yaratilgan. Qahramon – adolatparvar davlat arbobi, xalq himoyachisi, ilm-fan va san'at homiysi. Konflikt tashqi xarakterga ega: Navoiy saroydagi fitnachilar va ijtimoiy adolatsizlikka qarshi turadi. Obraz asosan xatti-harakat va jamiyat bilan munosabat orqali ochiladi [1].

Oraliq bosqichda Navoiy siymosi Uyg'un va Izzat Sultonning "Alisher Navoiy" dramasi, 1947-yilda suratga olingan "Alisher Navoiy" badiiy filmi hamda turli qissa va badialarda yangi qirralar bilan boyidi. Mustaqillik yillarida navoiyshunoslikda shoirning tasavvufiy-falsafiy qarashlari va ma'naviy merosini mafkuraviy qoliplardan xoli o'rganish kuchaydi.

1-rasm. Navoiy obrazi badiiy konsepsiyasining evolyutsiyasi

Isajon Sulton romanida obraz ma'naviy-axloqiy (komil inson) konsepsiyasi asosida talqin etiladi. Qahramon – ko'ngil egasi, shoir-mutafakkir; obraz negizida odamiylik, do'stga sadoqat, va'daga vafo va ezgulik kabi fazilatlar turadi. Konflikt tashqi bilan birga ichki – ko'ngil va dunyo ziddiyati tarzida namoyon bo'ladi, obraz esa ko'proq ruhiy kechinmalar, xotira va ramziy epizodlar orqali ochiladi [2]. Konsepsiya evolyutsiyasi 1-rasm va 1-jadvalda aks ettirildi.

1-jadval

Navoiy obrazi badiiy konsepsiyasining parametrlari

Parametr	Oybek. "Navoiy" (1944)	Isajon Sulton. "Alisher Navoiy" (2021)
G'oyaviy markaz	ijtimoiy adolat, xalqparvarlik	ma'naviy kamolot, ko'ngil tarbiyasi
Qahramon maqomi	davlat arbobi, homiy, shoir	shoir-mutafakkir, komil inson
Konflikt tipi	tashqi (shaxs va saroy muhiti)	tashqi va ichki (ko'ngil va dunyo)
Badiiy ideal	adolatli jamiyat	komil inson
Tasvir usuli	voqeaband, realistik-panoramik	psixologik, ramziy-falsafiy

4. Muhokama

Konsepsiyadagi siljish o'zbek nasridagi umumiy tendensiya – ijtimoiy determinizmdan shaxs ma'naviyati va badiiy psixologizmga tomon harakat bilan bog'liq [4]. Shu bilan birga, bu siljish Oybek konsepsiyasining "eskirgani"ni emas, balki Navoiy siymosining ko'p qirraliligini anglatadi: Oybek shoirning ijtimoiy jasoratini, Isajon Sulton esa uning ichki ma'naviy dunyosini badiiy kashf etgan. Tarixdan oziqlangan zamonaviy nasrda [5] har bir davr ulug' siymoga o'z savollari bilan murojaat qiladi va obrazning yangi qatlamlarini ochadi [6].

5. Xulosa

Navoiy obrazining badiiy konsepsiyasi Oybek romanidagi ijtimoiy-gumanistik talqindan Isajon Sulton romanidagi ma'naviy-axloqiy (komil inson) talqiniga tomon evolyutsiyani bosib o'tgan. Konsepsiyaning o'zgarishi konflikt tipi (tashqidan ichkiga), badiiy ideal (adolatli jamiyatdan komil insonga) va tasvir usuli (panoramik realizmdan psixologik-ramziy tasvirga) darajasida namoyon bo'ladi. Ikki konsepsiya bir-birini inkor etmaydi, balki o'zaro to'ldirib, Navoiy siymosining yaxlit badiiy talqinini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oybek. Navoiy: roman. – Toshkent: Sharq, 2004.
2. Isajon Sulton. Alisher Navoiy: roman. – Toshkent: Adabiyot, 2021.
3. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
4. Botirova Sh. Badiiy psixologizm kriteriylari va zamonaviy o'zbek romanchiligi // Tafakkur ziyosi. – 2020. – № 2.
5. Rahmonov N. Tarixdan oziqlanib. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2019.
6. Umaraliyeva D.S. Navoiy obrazi (Isajon Sultonning "Alisher Navoiy" va Oybekning "Navoiy" romani misolida) // Scholar. – 2024. – Vol. 2, № 3. – B. 122–125.